

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Венелин Николаев Бошнаков

Университет за национално и световно стопанство – София, ПН 3.8 „Икономика“

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по ПН 3.8 „Икономика“, докторска програма „Икономика и икономическа политика“ към СФ на СУ „Св. Климент Охридски“

Основание за представяне на рецензията: Участие в състава на научното жури съгласно Заповед № РД 38-282 / 03.06.2024 г.

Автор на дисертационния труд: **Лиляна Веселинова Георгиева**

Тема на дисертацията: *„Сивата икономика в България в сравнителен план“*

1. Информация за дисертанта

Лиляна Веселинова Георгиева придобива ОКС „бакалавър“ по „Икономика“ през 2017 г. и ОКС „магистър“ по „Счетоводство и одит“ през 2019 г. в СФ на СУ „Св. Кл. Охридски“. Допълнително обучение и повишаване на своята квалификация получава чрез сертификатни програми в Германия, Русия и Китай. Получава редица отличия като студентка, участник в различни конкурси, в т.ч. специалната награда за високи постижения в бакалавърската програма по „Икономика“ на СФ (2014, 2015, 2016) и „Студент на годината“ в категория „Стопански науки“ (2016, 2018). Като докторант участва активно в множество научни форуми у нас и в чужбина, на които успешно докладва резултатите от своята изследователска работа. Дисертантката развива и своя професионален опит от 2015 г. досега като експерт по счетоводство, финанси и стратегически анализи. Участва и в дейността на катедра "Икономика" на СФ към СУ "Св. Климент Охридски" като хоноруван преподавател, провеждайки семинарни занятия по микроикономика, макроикономика, международна икономика и други дисциплини.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният дисертационен труд е в обем от 177 страници основен текст, включващи увод, четири глави, заключение и авторска справка за основните научни приноси. Приложеният списък с цитирани източници

съдържа 269 заглавия, от които 244 на английски език, които несъмнено са свързани с тематичната област на изследването и обхващат редица ключови по темата публикации в страната и чужбина.

Актуалността на избраната тема е безспорна имайки предвид десетилетните усилия на редица български, а и чуждестранни автори, да изследват един социално и икономически значим феномен като скритата икономика в България. Дефинираният обект на разработката е *„сивата икономика“*, а като предмет са посочени *„характеристиките на сивата икономика в България“*. Поставени са няколко основни цели на изследването, като *„определянето и анализът на структурните и качествените характеристики на сивата икономика в България в сравнителен план; определяне на значимостта на данъчния морал за прогнозиране на данъчното поведение, както и проверка на хомогенността на данъчния морал според социо-демографски и социо-икономически характеристики“*. За целите на сравнителния анализ са избрани пет държави (Гърция, Румъния, Словакия, Хърватия и Чехия), както и групи държави на агрегатно равнище (ЕС, Евророна). За изпълнението на тези цели са дефинирани осем изследователски задачи, за чието решаване са представени последователно свидетелства в изложението.

В дисертационния труд е възприет комплексен методологически подход, основан на приложението на набор от изследователски методи, позволяващи да бъдат описани избрани структурни характеристики на сивата икономика, както и тяхната съпоставка в международен план. Освен традиционния вторичен анализ на специализирани научни публикации в избраната тематична област в разработката са използвани статистически методи, чрез които са анализирани първични данни от стандартизираното анкетно проучване „Евробарометър“, в т.ч. дескриптивен анализ и проверки на статистически хипотези относно възприятията за проявленията на сивата икономика в сравнителен план. Приложени са и специфични модели за регресионен анализ, чрез който е изследана връзката между целево конструирани променливи за *„данъчно поведение“* и *„данъчен морал“* с очаквани детерминанти на размера и избрани характеристики на сивата икономика.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Първата част на разработката съдържа обзор от проведеното детайлно проучване на развитието на понятието за „сива икономика“ и свързаната с него проблематика както в международната, така и в българската научна литература. Разгледани са основните подходи и методи за оценка на размера на сивата икономика и други нейни характеристики като комплексен социално-икономически феномен. Специален фокус е поставен върху взаимовръзката между сивата икономика, данъчния морал и икономическото развитие. Във втората част са представени резултатите от проведения сравнителен анализ между България и избрани „обекти (страни: Гърция, Румъния, Словакия, Хърватия и Чехия, и групи страни: ЕС, Евророна) по данни от общоевропейското анкетно проучване „Евробарометър“. Направени са проверки на хипотези за статистически значими различия между избраните „обекти“ по редица характеристики, разглеждани като ключови проявления на сивата икономика.

В третата част е изяснена методологията за съставяне на „индикатор на данъчния морал“ въз основа на специфични въпроси от анкетното проучване. Проведен е регресионен анализ за изследване на зависимостта между променливите за данъчен морал и данъчно поведение чрез модели с ограничена зависима променлива (пробит), като последователно са добавяни обясняващи променливи до трето ниво. Четвъртата част е посветена на сравнителния анализ на данъчния морал между групи от респонденти, обособени по различни социално-демографски признаци, като са представени резултатите от сравнителен анализ чрез проверки на хипотези. Получени са серия от емпирични резултати относно сходствата и различията в извадковите оценки за средните нива на данъчния морал между обособените групи за включените в обхвата „обекти“ на анализа.

Общото впечатление от разработката е много добро, използван е ясен стил на изложение и адекватен понятиен апарат. Обемът на дисертационния труд отговаря на обичайните изискванията към подобна научна разработка. Предложеният за използване инструментариум осигурява възможност за емпирично оценяване на характеристиките на респондентите (и обобщено за групите респонденти), както и за провеждането на сравнителния анализ. В разработката са представени подходящи таблици и уместни графични изображения за илюстриране на избрани емпирични резултати. Съдържанието

на дисертационния труд без съмнение свидетелства за придобитите знания и умения от докторантката за провеждане на самостоятелно научно изследване и получаване на съдържателни аналитични резултати.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Бих отличил следните основни научно-приложни приноси, постигнати в дисертационния труд:

- Получени са специфични за България емпирични резултати по избрани характеристики на сивата икономика в България, представени в сравнителен план спрямо избрани страни и групи страни. Тези резултати подпомагат детайлния анализ на различни проявления на сивия сектор и формулирането на ефективни политики за противодействие.

- Специален фокус е поставен върху неизследвани в такава дълбочина у нас аспекти на данъчния морал, за които са приведени емпирични свидетелства чрез приложение на специфични модели за регресионен анализ.

- Нови резултати са получени в международен сравнителен план чрез проверка на статистически хипотези за установяване на съществени различия в нивата на данъчния морал между България и избрани европейски страни, в разрез по избрани социо-демографски характеристики.

Разработката съдържа нови и актуални емпирични резултати относно сивата икономика в България, които отразяват съществени аспекти на взаимовръзката между данъчния морал и данъчното поведение на микроикономическите субекти. Резултатите, получени в международен сравнителен план, обогатяват анализа и идентификацията на специфичните особености на феномена в българския икономически, демографски и социал-психологически контекст.

5. Оценка на автореферата и публикациите по дисертацията

Представеният автореферат е с оптимален обем и структура, като отразява основните аспекти на разработката в необходимата степен, както и получените в нея резултати. Към дисертацията са приложени осем научни публикации, от които шест самостоятелни, в т.ч. пет доклада в сборници от научни конференции в България и чужбина и три статии в специализирани

издания (в т.ч. две индексирани в базата Scopus). Части от разработката са популяризирани и чрез множество участия в различни научни форуми Тези публикации отразяват в значителна степен постиженията на дисертационния труд, като значително надхвърлят минималните наукометрични изисквания за дисертационен труд в научна област „Социални, стопански и правни науки“. Не се забелязват недопустими нарушения на утвърдените правила на научната етика.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Разработката свидетелства за сравнително добрата осведоменост на авторката относно редица специфични въпроси на анализа на сивата икономика и данъчния морал. Висока оценка заслужава и демонстрирания стремеж да анализира емпиричните резултати в сравнителен план между България и други страни и региони. Налице е коректно приложение на избраните количествени методи за анализ на разполагаемите данни.

Към разработката бих отправил следната бележка – по мое мнение, формулировката на обекта и предмета на разработката са твърде общи. Впоследствие читателят се запознава с коректно посочените ограничители на изследването, и най-вече информационната му база. Възприетите формулировки за обекта (сивата икономика) и предмета (характеристиките на сивата икономика) допускат най-широко тълкуване – практически няма аспект, метод, и вид информационен източник за изследване на феномена, който да не попада в обхвата на тези формулировки. Имайки предвид основния информационен източник, а именно пан-европейско стандартизирано анкетно проучване от вида „Евробарометър“, се изяснява очевиден ограничител, а именно че изследването се основава на *субективните възприятия на респонденти* в България и други страни относно феномена. Още повече, дисертантът няма възможност да добавя специфични въпроси в проучването, за да улови пропуснати важни нюанси, особено отразяващи спецификата на социал-психологията на населението в балканския регион и аспекти на историческия контекст. На това е обърнато внимание в посоченото под номер 2 ограничение на изследването.

Бих препоръчал на дисертантката да продължи своите изследвания в областта на сивата икономика и емпиричния подход за оценяването на разнообразните ѝ ефекти. Действително, налице е неоползотворен потенциал на

международните емпирични бази данни за анализ на феномена в множество измерения, включително и лонгитудно, в условията на глобализацията на стопанските процеси от последните десетилетия.

7. Заключение

На базата на гореизложената преценка относно представения дисертационен труд считам, че са изпълнени изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложение на ЗРАСРБ (раздел „Социални, стопански и правни науки“) и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Кл. Охридски“ относно получаването на ОНС “доктор” (чл.64). Давам **положителна оценка** на дисертационния труд, като предлагам на научното жури да присъди на **Лиляна Веселинова Георгиева** образователна и научна степен “доктор” по професионално направление 3.8 „Икономика“, докторска програма „Икономика и икономическа политика“.

15.08.2024 г.

гр.София

Подпис:

/ проф. д-р Венелин Бошнаков /